

รูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธ ในจังหวัดอุบลราชธานี*

Patterns and Processes of Buddhist Community-Forest Conservation in Ubonratchathani

ผศ.ดร.สุพิมล ศรศักดิ์**

Assist.Prof.Supimon Sornsakda

พระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวฑฒโน, ผศ.ดร.**

Assist.Prof.Dr.PhrakruDhammathornSiriwat Sirivattano

พระไสว โชติวณโณ, ดร.**

Dr.PhraSawai Chativanno

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดการจัดการ รูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธ ปัจจัยส่งเสริมและอุปสรรคในการอนุรักษ์ป่าชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี ผู้ให้ข้อมูลคือ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และประชาชน จำนวน 30 คน เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์และการสังเกต วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) ด้านแนวคิดในการจัดการป่าชุมชน พระสงฆ์และชาวบ้านมีแนวคิดร่วมกันในการอนุรักษ์ป่าโดยยึดหลักการที่ทางราชการกำหนด เพราะมองเห็นภัยจากการขาดป่าไม้ 2) รูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชน พบว่า (1) ป่าดงวังอ้อ เป็นต้นแบบที่ดี มีการกำหนดเขต มีกิจกรรมขับเคลื่อน มีคณะกรรมการ (2) ป่าดงบังไฟ การจัดการไม่เป็นระบบ ไม่มีคณะกรรมการ และ (3) ป่าดงฟ้าห่วน บริหารจัดการตามระบบของรัฐ ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมบาง

*จากการวิจัยเรื่อง “รูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธในจังหวัดอุบลราชธานี” ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปี 2555.

**อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี.

ส่วน มีการปลูก การกำหนดแปลงพรรณไม้ การเพาะพันธุ์กล้าไม้เพื่อแจกจ่ายแก่ชาวบ้านตลอดทั้งระบบบริหารจัดการ3) ปัจจัยที่ส่งเสริมและเป็นอุปสรรคในการอนุรักษ์ป่าชุมชน พบว่า (1) หน่วยงานของรัฐ พระสงฆ์ กรรมการหมู่บ้าน และองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นปัจจัยส่งเสริม (2) การขาดผู้นำ งบประมาณในการดำเนินงาน แนวทางในการปฏิบัติที่ดี กฎ กติกา ระเบียบ รูปแบบการมีส่วนร่วมรับผิดชอบ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ จิตสำนึกและความเอาใจใส่ เหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน

คำสำคัญ : การอนุรักษ์, ป่า, พระพุทธศาสนา

Abstract

The objective of this research was to study the concepts of community forest management, patterns and processes of Buddhist community forest conservation, and the factors promoting and obstructing Buddhist community forest conservation in UbonRatchathani province. The group of 30 people providing information included Buddhist monks, community leaders, and indigenous intellectuals. The tools used for the data collection were interviewed sheets and observations. Data analysis and data synthesis were done by interpretation and making the findings. The findings revealed as follows:

1. The concepts and principles on community forest management found that monks and villagers have the common concepts on community forest conservation by holding the principles defined by the government. They are also aware of the disasters caused by forest deficiencies such as drought, heat wave, and shortage of wood for fuel. Though natives individually deal themselves with the forest; in contrast, they focus on public participations, they also emphasize the tripartite cooperation on the common conservation and utilization of the forests.

2. For the patterns and processes of community forest conservation: The Wang-au community forest conservation can be a good shining pattern because the boundary of the forest is well demarcated. Conservation activities have been continuously implemented. The forest management committees are elected by

the community. On the other hand, Dongbangfai community forest is still without any community forest committee while Dongfahuan community forest is managed by government system. Villagers have only partly participated in conservation such as planting, defining planting areas, cultivating seedlings for distribution as well as managing forest conservation system.

3. For factors promoting and obstructing community forest conservation: Promoting factor is that the forest conservation is well cooperatively taken care by related government agencies, Buddhist monks, village committees with the support of Tambon administration organization. However, there are still some obstructing factors including lacking leadership, budgeting, implementing procedures, rules, regulations and models, common responsibilities, consciousness, attentiveness, knowledge and understanding of forest conservation.

Keywords : Conservation, Forest, Buddhism

1. บทนำ

ป่าไม้จัดเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อมนุษย์ และสิ่งมีชีวิตทุกชนิด ป่าไม้ในประเทศไทยในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์มาก ต่อมาป่าไม้ถูกบุกรุกทำลายลงไปเป็นจำนวนมากคณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติได้กำหนดนโยบายการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประเทศไว้ว่า ต้องมีพื้นที่ป่าไม้อย่างต่ำร้อยละ 40 ของพื้นที่ทั้งประเทศ หรือ 205,246 ตารางกิโลเมตร หรือ 128,278,755 ไร่ จึงจะทำให้เกิดผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมได้อย่างสมบูรณ์ แต่ในปี พ.ศ. 2541 จากภาพถ่ายดาวเทียมแลนด์เซท พบว่า มีพื้นที่ป่าเหลืออยู่ทั้งหมด ร้อยละ 25.64 ของพื้นที่ทั่วประเทศ จะเห็นได้จากการบุกรุกป่าเป็นไปอย่างรวดเร็ว ในปี พ.ศ. 2518 มีอยู่ร้อยละ 40 ปี พ.ศ. 2534 มีอยู่ ร้อยละ 26.64 จากความต้องการใช้ไม้ จึงมีการทำลายป่าอย่างมหาศาล จึงก่อให้เกิดผลเสียหายตามมา โดยเฉพาะสภาพป่าไม้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ถูกบุกรุกทำลายเป็นไปอย่างกว้างขวาง หากย้อนหลังไปศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการทำลายป่าไม้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในอดีตถึงปัจจุบัน จะพบว่า ใน ปี พ.ศ. 2534 มีจำนวนร้อยละ 12.91 ปี พ.ศ. 2541 มีจำนวนร้อยละ 12.43 และถ้าเปรียบเทียบกับภาคอื่นๆ มีจำนวนป่าไม้ที่น้อยกว่ามาก (ธงชัย จารุพัฒน์ 2541 : 96-103) การมีป่าไม้ทำให้เกิดความสมดุลขึ้น ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติคง

ความสมบูรณ์ตามระบบนิเวศ ป่าไม้เป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในธรรมชาติ โดยเฉพาะดิน น้ำและอากาศ หากป่าส่วนใหญ่ถูกแผ้วถาง ตัด เผาหรือทำลายเป็นจำนวนมากโดยไม่มีการปลูกทดแทน จะทำให้อุณหภูมิเปลี่ยนไป สภาพอากาศเปลี่ยนแปลง ก่อให้เกิดภาวะโลกร้อน ขาดความสมดุลในระบบธรรมชาติ การขาดป่าไม้ก่อให้เกิดภาวะวิกฤตหลายอย่างเช่น น้ำหลากและน้ำท่วมซึ่งเกิดขึ้นในเขตพื้นที่หลายจังหวัดของประเทศไทย นอกจากนี้ป่าไม้ที่เป็นสิ่งแวดล้อม ที่ให้ประโยชน์ แก่มนุษย์โดยเฉพาะปัจจัยสี่ คืออาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย การปลูกป่าไม้นับว่าเป็นการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมให้กลับคืนสู่ธรรมชาติ

จังหวัดอุบลราชธานี มีพื้นที่กว้าง มีทรัพยากรธรรมชาติที่ยังคงความสมบูรณ์เป็นบางส่วน ชาวบ้านบางท้องถิ่นยังมีแนวความเชื่อเกี่ยวกับภูตผี หรือไสยศาสตร์ ความลึกลับที่อยู่ในป่า ใครล่วงล้ำเข้าไปหรือไปเอาสิ่งของออกมาจากป่าหัวดอน หัวไร่ ปลายนา ดอนปู่ตา ป่าวัดร้าง ป่าบ้านเก่า เป็นต้น มักจะมีอันเป็นไป อาจเจ็บไข้หรือเป็นอันตรายถึงชีวิตได้ ต้นไม้ใหญ่จึงยังคงเหลืออยู่ด้วยความคิด ความเชื่อดังกล่าว ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา อันมีพระสงฆ์คอยให้การอบรมสั่งสอน ซึ่งพระสงฆ์ก็มีความเกี่ยวข้องกับป่าไม้มานับแต่สมัยพุทธกาล ที่อาศัยสภาพธรรมชาติของป่าเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมตามหลักพระธรรมวินัย พระอริยสงฆ์ที่เป็นต้นแบบหลายรูปที่อาศัยอยู่ป่าธรรมชาติ เป็นที่ประพาศวัตรปฏิบัติธรรม เช่น หลวงปู่เสาร์ กนตสีโล หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และพระโพธิญาณเถร (หลวงปู่ชา สุภทฺโท) โดยอาศัยสภาพธรรมชาติของป่า ซึ่งต่อมาเรียกว่า วัดป่า ปัจจุบันวัดป่าได้ขยายอยู่ทั่วทุกพื้นที่ในจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งความเป็นวัดป่านี้ทำให้สภาพของป่าไม้คงสภาพความอุดมสมบูรณ์ตามระบบนิเวศมากที่สุด ถึงแม้จะมีพื้นที่เพียงเล็กน้อยก็ตาม

การที่มีพระสงฆ์นำเอาคำสอนของพุทธองค์มาอบรมสั่งสอนเกี่ยวกับการสร้างความตระหนักในเรื่องการดูแลรักษาธรรมชาติให้แก่พุทธบริษัท นับเป็นผลดีต่อชาวโลกมหาศาล ดังพุทธองค์สอนต่อสาวก ว่า “ภิกษุทั้งหลาย จงทำสมาธิเกิดตามรากไม้ โคนไม้ที่ว่างเปล่านี้” เป็นการชี้ให้เห็นถึงบทบาทของผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุพระนิพพานโดยอาศัยอยู่ตามป่าและภูเขา นอกจากนี้ยังบัญญัติศีลข้อแรกห้ามมิให้ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต มีพื้นฐานจิตที่มีความกรุณาปรานี ตลอดทั้งการห้ามมิให้พราภของเขียว อันเป็นหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนาในการอนุรักษ์ป่าไม้ และพืชพรรณทุกชนิดนั่นเอง (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2534 :17) ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับป่านั้นมีความเป็นมาตั้งแต่พุทธกาล ป่าไม้นั้นสร้างความชุ่มชื้น พื้นดิน ทำให้ฝนตก เมื่อฝนตกป่าไม้ก็ช่วยอุ้มน้ำไว้ไม่ให้น้ำท่วมฉับพลัน เป็นกลไกทางธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กัน ถ้าขาดป่าไม้ฝนก็จะแล้ง พืชพรรณก็ไม่เกิด ถ้าฝนตกมาน้ำก็จะท่วม ถ้าไม่มีป่า สัตว์ก็อยู่ไม่ได้ มีความสัมพันธ์กันตลอดทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “ปฏิจจสมุปบาท คือ ทุกสิ่งทุกอย่างอาศัยกันและกันเกิด ไม่มีสิ่งใดอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยว เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนั้นก็มี เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนั้นก็ดับ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 1-3 : 1-6) เป็นการแสดง ให้เห็นความเกิดขึ้นแห่งธรรมต่างๆ โดยอาศัยปัจจัยสืบทอดกัน ถึงการ

เกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลาย (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตฺโต, 2553 : 254-255) แสดงให้เห็นว่า สิ่งแวดล้อมธรรมชาติโดยเฉพาะป่าไม้นั้น ถ้าหากมนุษย์ไม่เข้าไปทำลาย ความสมดุลก็จะเกิดขึ้น จะมีป่าไม้ มีสัตว์ป่า มีอากาศที่บริสุทธิ์ ความอุดมสมบูรณ์ก็เกิดขึ้น พุทธศาสนาโดยพระสงฆ์จึงถือว่ามีความสำคัญต่อการช่วยให้สภาพป่าไม้ให้คงอยู่ตลอดทั้งช่วยในการส่งเสริมให้ชุมชน ได้ร่วมกันอนุรักษ์หวงแหนป่าไม้ในชุมชนโดยการเทศนาบอกกล่าวชี้ให้เห็นคุณค่าเห็นโทษและประโยชน์ของการมีป่า (พระเมธีธรรมาภรณ์ ประยูร ธมฺมจิตฺโต, 2538 : 8-9) ซึ่งเดิมทีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในอดีต แต่ได้สูญเสียบทบาทนี้ไป เพราะการพัฒนาสมัยใหม่คำถามคือ ทำอย่างไรสถาบันสงฆ์จึงจะกลับมามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาท่ามกลางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ การไปศึกษาบทบาทหรือศักยภาพของพระสงฆ์บางรูปที่เกี่ยวข้องอยู่กับการพัฒนาอย่างได้ผลดี ไปศึกษาวิธีการดำเนินงาน แล้วนำมาปรับใช้ นำผลงานของท่านที่สำเร็จมาเผยแพร่ให้สังคมรู้จักด้วย (ประเวศ วะสี และคณะ, 2534 : คำนำ)

คณะผู้วิจัยเห็นว่า ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญ ควรแก่การอนุรักษ์และรักษาให้คงอยู่สืบไป จึงมีความประสงค์ที่จะศึกษารูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธในจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเสนอแนวทาง รูปแบบ กระบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนอีกด้านหนึ่งต่อสังคมไทย

2. วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดในการจัดการป่าชุมชนตามแนวพุทธ
2. เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธในจังหวัดอุบลราชธานี
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งเสริมและอุปสรรคในการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธในจังหวัดอุบลราชธานี

3. ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ 3 ด้าน ดังนี้

3.1 ขอบเขตการศึกษาด้านพื้นที่

เนื่องจากการเป็นการศึกษาวิจัยรูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชน ซึ่งมีหลายแห่งในเขตจังหวัดอุบลราชธานี แต่ละแห่งมีรูปแบบและกระบวนการที่แตกต่างกัน ภายใต้บริบทของชุมชนนั้นๆ เพื่อให้เกิดกิจกรรม การเสริมสร้างและการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนและ

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกัน คณะผู้วิจัยจึงกำหนดพื้นที่ในการศึกษา 3 แห่ง ดังนี้

- 1) ปาดงบังไฟ ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 บ้านหมากมี ตำบลกระโสม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 212 ไร่ เป็นพื้นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตอุบลราชธานี ห่างจากตัวจังหวัด 12 กิโลเมตร
- 2) ปาดงใหญ่วังอ้อ ตำบลหัวดอน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 300 ไร่ เป็นที่ตั้งของศูนย์พัฒนาคุณธรรม จังหวัดอุบลราชธานีห่างจากตัวจังหวัด 27 กิโลเมตร
- 3) ปาดงฟ้าห่วนตั้งอยู่หมู่ที่ 13และ17 ตำบลขามใหญ่ อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 620 ไร่ เป็นที่ตั้งของสวนพฤกษศาสตร์ ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ห่างจากตัวจังหวัด 13 กิโลเมตร

3.2 ขอบเขตการศึกษาด้านเนื้อหา คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาในการศึกษาไว้ 3 ด้านคือ

- 1) ศึกษาแนวคิดและหลักการในการจัดการป่าชุมชนตามแนวพุทธ แนวคิดในการอนุรักษ์ป่า มีส่วนร่วมของวัด ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชน ตลอดจนการพัฒนาเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ เชิงอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อความสมดุลของระบบนิเวศป่าไม้ในชุมชนในมิติที่หลากหลายร่วมกัน
- 2) ศึกษารูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธ โดยเน้นการเชื่อมโยงแนวคิดเกี่ยวกับ การอนุรักษ์ป่าชุมชนโดยอาศัยมิติทางพระพุทธศาสนาที่มีขนาดและลักษณะทางพื้นที่ไม่แตกต่างกัน เช่น พื้นที่ ที่กำหนดเป็นศูนย์พัฒนาคุณธรรม ศูนย์อบรมเยาวชน ศูนย์เข้าค่ายลูกเสือ อันเป็นกิจกรรมทางสังคมที่เชื่อมโยงวิถีพุทธกับธรรมชาตินิเวศน์
- 3) ศึกษาสภาพปัจจัยที่ส่งเสริมและอุปสรรค ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธ รวมทั้งข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา อันจะนำไปสู่การกำหนดเป็นแผนนโยบายของพื้นที่และหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องเพื่อการพัฒนาป่าชุมชนแบบยั่งยืน

3.3 ขอบเขตการศึกษาด้านแนวคิดและทฤษฎี

เนื่องจากการศึกษาเชิงอนุรักษ์ แนวคิดและหลักการจัดการป่าชุมชนแนวพุทธ ที่เน้นหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นแนวคิด ทฤษฎี ที่ใช้ในการศึกษาจึงเน้นการประยุกต์เพื่อให้สามารถอธิบาย การทำความเข้าใจ การนำไปสู่การพัฒนาการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมเช่น หลักปฏิจุมุปปาท,ไตรลักษณ์, เมตตา,กรรมและวินัย ในการจัดการและอนุรักษ์ป่าชุมชน

4. ระเบียบวิธีวิจัย (Research Methodology)

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบ สัมภาษณ์เชิงลึกแบบสอบถาม และแบบสังเกตการณ์ อย่างมีส่วนร่วม อุปกรณ์ประกอบการเก็บ ข้อมูลได้แก่ กล้องถ่ายรูป และเครื่องบันทึกเสียง กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ทั้งหมด 30 รูป/คนประกอบด้วย ผู้นำชุมชน 6 คน, ประชาชน 15 คน, พระสงฆ์ 6 รูป, ภูมิปัญญา ท้องถิ่น 3 คน

4.1 การรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เอกสารเกี่ยวกับแนวคิดและหลัก การจัดการป่าชุมชนแนวพุทธ เอกสารเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธ บทบาทของพระสงฆ์และชุมชนที่มีต่อการส่งเสริมกระบวนการอนุรักษ์ป่าไม้และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Study) โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสังเกตและ ประชุมกลุ่ม โดยการสังเกต ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม, การสัมภาษณ์ ใช้การ สัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และไม่มีโครงสร้าง, การประชุมกลุ่ม โดยนักวิจัยลงพื้นที่ นัดประชุม เพื่อเก็บข้อมูล ในสนาม

4.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

ในขั้นปฐมภูมิศึกษาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ทุติยภูมิจากเอกสารและงานวิจัยที่ เกี่ยวข้อง ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา และการยืนยันข้อมูลด้วยการ ประชุมกลุ่ม

5. นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

รูปแบบการอนุรักษ์ป่า หมายถึง แนวทาง วิธีการ ในการทำให้ป่าให้คงสภาพไว้ ด้วยการ ดูแลรักษา ปลูกเสริม และไม่ให้ป่าถูกทำลาย ให้เป็นไปตามธรรมชาติของระบบนิเวศน์

กระบวนการอนุรักษ์ป่า หมายถึง สภาพที่การดำเนินการในการทำให้ป่าให้คงสภาพไว้ ด้วยการดูแลรักษา ปลูกเสริม และไม่ให้ป่าถูกทำลาย ให้เป็นไปตามธรรมชาติของระบบนิเวศน์

ป่าชุมชนแนวพุทธ หมายถึง พื้นที่ป่าที่หน่วยงานของรัฐ องค์การเอกชน องค์การปกครอง ส่วนท้องถิ่น หรือชุมชนที่ได้กำหนดให้เป็นเขตป่าอนุรักษ์และใช้เป็นพื้นที่ในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน และการเสริมสร้างให้แหล่งความรู้ในรูปแบบต่างๆ โดยให้เป็นไปตามหลักแห่งธรรมชาติ

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หมายถึง หลักปฏิสมุปปาต, ไตรลักษณ์, เมตตา, กรรม และวินัยในการจัดการและอนุรักษ์ป่าของชุมชน

ป่าดงบังไฟ หมายถึง ป่าไม้ที่อยู่ในเขตพื้นที่ของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ซึ่งมีพืชพันธุ์ไม้ทางธรรมชาติ ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ตำบลกระโสบ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ห่างจากตัวจังหวัด 10 กิโลเมตร

ป่าดงใหญ่วังอ้อ หมายถึง เขตป่าชุมชนที่ตั้งอยู่ หมู่ที่ 9 ตำบลหัวดอน อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 300 ไร่ เป็นที่ตั้งของศูนย์พัฒนาคุณธรรมประจำจังหวัดอุบลราชธานี ห่างจากตัวจังหวัด 27 กิโลเมตร

ป่าดงฟ้าห่วน หมายถึง ป่าตั้งอยู่หมู่ที่ 13 และ 17 ตำบลขามใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 620 ไร่ เป็นที่ตั้งของสวนพฤกษศาสตร์ ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ห่างจากตัวจังหวัด 13 กิโลเมตร

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ได้ทราบแนวคิดและหลักการจัดการป่า ได้ทราบรูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชน แนวพุทธ และได้ทราบปัจจัยที่ส่งเสริมและอุปสรรคในการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธในจังหวัดอุบลราชธานี

7. ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าตามแนวพุทธศาสนาในจังหวัดอุบลราชธานี” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดในการจัดการป่าชุมชน ศึกษารูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธ และศึกษาปัจจัยที่ส่งเสริมและอุปสรรคในการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธในจังหวัดอุบลราชธานี เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสัมภาษณ์ และแบบการสังเกต การเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์และสังเกตแบบมีส่วนร่วม กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน ประกอบด้วย พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และประชาชน จำนวน 30 คน วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลด้วยการตีความและสร้างข้อสรุป

7.1 แนวคิดในการจัดการป่าชุมชน ในจังหวัดอุบลราชธานี

พบว่า ในอดีตรัฐพยายามที่จะแยกป่าออกจากประชาชน มองข้ามศักยภาพของชุมชนในการจัดสรรและดูแลทรัพยากรธรรมชาติ แต่กลับส่งเสริมภาคอุตสาหกรรมและทุน ทำให้ก้าวล้ำสิทธิการถือครองในการปกป้องสิ่งที่ชุมชนมีอยู่ จำกัดสิทธิสำหรับชุมชนแต่ให้เสรีสำหรับนายทุน โดยมีทัศนคติที่ผูกติดกับคำว่าพัฒนา ซึ่งเป็นแนวคิดแบบตะวันตก ที่มุ่งผลิตให้ทันต่อการบริโภค เพื่อการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจ นโยบายป่าไม้จึงเป็นไปเพื่อการจำกัดสิทธิ์ของชุมชน จึงทำให้มองว่าป่ามิใช่ของชุมชนต่อไป สุดท้ายจึงละเลยต่อการห่วงเหินต่างคนต่างทำลาย ที่ผ่านมามีหลายกรณีของรัฐใช้กำลังขับไล่พระสงฆ์และชุมชนที่อยู่กับป่า ด้วยข้อกล่าวหาที่รุนแรงตามสภาพ กาลเวลาเปลี่ยนไป รัฐก็ยังพยายามครอบงำชุมชนด้วยการกำหนดให้ปลูกพืชเศรษฐกิจ ซึ่งก็เป็นป่าเชิงเดี่ยว เช่น ยูคาลิปตัส ยางพารา อ้อย หรือมันสำปะหลัง เป็นต้น ต่อมารัฐจึงเป็นความสำคัญว่า จริงๆ แล้วป่ากับชุมชนเป็นของคู่กัน ถ้ารัฐให้ความสำคัญกับคนคือให้เป็นเจ้าของป่า ป่าก็จะเพิ่มมากขึ้นถึงแม้จะตัดมาเพื่อการใช้สอย แต่ก็ปลูกทดแทน ดีกว่าการแยกป่าไม้เป็นของรัฐไม่เกี่ยวกับชุมชนแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนกรณีป่าดงใหญ่วังอ้อ ป่าดงบังไฟ และป่าดงฟ้าห่วน พบว่ามีแนวคิดพื้นฐานในการจัดการที่แตกต่างกัน ป่าดงใหญ่วังอ้อมีพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และชาวบ้านมีความเห็นพ้องต้องกันในการที่จะรักษาป่าไม้ในพื้นที่กำหนด ป่าดงบังไฟเกิดจากการเข้ามาใช้พื้นที่ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ส่วนป่าดงฟ้าห่วน เกิดจากหน่วยงานของรัฐและเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ

7.2 รูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธในจังหวัดอุบลราชธานี

1) กรณีป่าดงบังไฟ เกิดจากผู้นำชุมชนในตำบลได้มีมติร่วมกัน ให้มีพื้นที่สาธารณะประโยชน์ประเภทชุมชนใช้ร่วมกันจำนวน 400 ไร่ เป็นพื้นที่ไม่มีถนนเข้า ผู้ใช้สอยส่วนใหญ่คือผู้ที่มิที่ดินใกล้เคียงจนกระทั่งมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเข้ามาใช้พื้นที่ 200 ไร่ จึงทำให้ป่ามีความเจริญเติบโตขึ้น มีไม้นานาพันธุ์หลากหลายชนิด พร้อมกับความอุดมสมบูรณ์ของสิ่งมีชีวิตอื่นๆ การสร้างอาคารสถานที่ของมหาวิทยาลัย ได้ปรับพื้นที่เฉพาะที่จะสร้างเท่านั้น สภาพป่าและต้นไม้ยังคงเดิมตามธรรมชาติ รูปแบบในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของป่าดงบังไฟ ยังไม่มีรูปแบบที่ชัดเจนไม่จะเป็นการสร้างรั้วรอบ การทำเป็นฐานการเรียนรู้ การแต่งตั้งกตিকা การให้ชาวบ้านร่วมกันดูแลรักษา เป็นเพียงการเตรียมการเพื่อที่จะจัดให้เป็นป่าชุมชนในอนาคต ชุมชนพร้อมที่จะให้ความร่วมมือ เพราะมีพื้นที่ติดกับหลายหมู่บ้านรวมทั้งตำบลอื่นที่ใกล้เคียง หากมีการกำหนดรูปแบบที่ชัดเจนจะสามารถดำเนินการเป็นไปอย่างต่อเนื่องได้

2) กรณีป่าดงใหญ่วังอ้อ เป็นป่าที่เสื่อมโทรม เกิดจากชาวบ้านได้รุกพื้นที่เข้าไปจากหัวไร่ปลายนา และเข้าไปแผ้วถางเพื่อทำการเกษตรจนแทบไม่เหลือป่า ส่งผลกระทบต่อความร้อน ความแห้งแล้ง น้ำขาดแคลน ป่าดงใหญ่วังอ้อจึงเกิดจากความต้องการภายในชุมชน เห็นความสำคัญของป่าไม้ ประกอบกับการได้รับแรงสนับสนุนจากพระมหาเถระ และหน่วยราชการ จึงเป็นแรงบัลดาลใจให้ชุมชนรวมทั้งพระสงฆ์ผู้นำท้องถิ่นและชาวบ้าน ร่วมดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม อีกทั้งการเข้าเฝ้าสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ในวโรกาสเยี่ยมเยือนราษฎรในจังหวัดอุบลราชธานีที่ศูนย์ศิลปาชีพบ้านยางน้อย นอกจากนี้ก็ได้รับการสนับสนุนจากทางราชการและพระสงฆ์เถระในท้องถิ่น คือ พระครูสุขุมวรรโณภาสและพระเดชพระคุณพระพรหมวชิรญาณ กรรมการมหาเถรสมาคมรูปแบบแนวทางการอนุรักษ์ป่า จึงดำเนินการเป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยการขออนุมัติจัดตั้งเป็นป่าชุมชน สร้างศูนย์ปฏิบัติธรรม ตั้งเป็นฐานการเรียนรู้ทั้งหมด 8 ฐาน ตามหลักมรรคมงคล 8 ประการ คือ 1) ฐานสัมมาทิฐิ 2) ฐานสัมมาสังกัปปะ 3) สัมมาวาจา 4) สัมมากัมมันตะ 5) สัมมาอาชีวะ 6) สัมมาวายามะ 7) สัมมาสติ 8) สัมมาสมาธิ แต่ละฐานจะมีวิทยากรประจำฐานที่คอยให้คำแนะนำให้ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารป่าชุมชน การตั้งเวรยามผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันดูแลรักษาป่าการบริหารโดยคณะกรรมการที่คัดเลือกมาจากชาวบ้านซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน เป็นการเลือกกันเองของชุมชนโดยมีพระสงฆ์เป็นแกนนำ ในแต่ละปีจะมีนักเรียนไปเข้าค่ายปฏิบัติธรรม และจากองค์การบริหารส่วนตำบล เข้าไปศึกษาดูงานเป็นจำนวนมาก นับได้ว่ารูปแบบการอนุรักษ์ป่าชุมชนของวังอ้อนั้นเป็นต้นแบบในการอนุรักษ์ป่าชุมชน หรือป่าชุมชนต้นแบบสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้

3) กรณีป่าดงฟ้าห่วน เป็นป่าที่มีสภาพความอุดมสมบูรณ์แต่ดั้งเดิม การเข้าไปใช้ป่าของชาวบ้านเป็นเรื่องปกติ มีการแย่งเถื่อนกันภายในกลุ่มชุมชน แต่ยังไม่มีการกฏ กติกาที่แน่นอน ต่อเมื่อกรมอุทยานแห่งชาติเข้าไปกำหนดเป็นเขตพื้นที่อุทยาน มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้มาอยู่ประจำ จึงทำให้มีการเข้มงวดในการดูแลรักษาป่า การรักษาพันธุ์ไม้ที่หายาก และการขยายพันธุ์ไม้ให้แก่หน่วยงานอื่นๆ เพื่อนำไปปลูกทดแทน การดูแลป่าของชาวบ้าน เป็นการใช้สอยมากกว่าการปลูกทดแทน ป่าไม้อาจเสื่อมสูญไปมาก ชาวบ้านยังมองไม่เห็นความสำคัญ อีกทั้งยังไม่เคยประสบภัยที่เกิดจากการขาดป่าไม้ รูปแบบการอนุรักษ์ป่าดงฟ้าห่วนจึงมีความเป็นระบบมากกว่าแห่งอื่น เนื่องจากหน่วยอุทยานแห่งชาติเข้าไปดูแลรักษา มีการกำหนดแนวเขตป่าชัดเจน การจ้างชาวบ้านเป็นพนักงาน และการขอความร่วมมือในการรักษาป่า

7.3 ปัจจัยที่ส่งเสริมและอุปสรรคในการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธในจังหวัดอุบลราชธานีป่าดงบังไฟ

1) **ป่าดงบังไฟ** จากสภาพป่าที่เสื่อมโทรม เป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์เพราะการเข้ามาใช้พื้นที่ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ เพราะความเกรงกลัวต่อพระสงฆ์จึงทำให้ต้นไม้เติบโต ประกอบกับการไม่มีเส้นทางที่สะดวก นอกจากนี้ชาวบ้านบางส่วนยังให้ความยำเกรงต่อสิ่งลึกลับคือเจ้าที่เจ้าทาง แม้พระสงฆ์ก็ต้องยกเรื่องวิญญาณความลึกลับนี้มาเป็นองค์ประกอบในการอบรม สั่งสอนชาวบ้าน นักเรียน นิสิตนักศึกษาที่เข้าค่ายอบรมคุณธรรมจริยธรรม ที่ทางมหาวิทยาลัยจัดขึ้น ผู้นำชุมชนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญและให้ความร่วมมือในการประกาศแจ้งเตือน การให้ข้อมูลเกี่ยวกับการรักษาป่าไม้ เพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างยั่งยืน การไม่เชื่อฟังผู้นำชุมชน การไม่ยำเกรงต่อสิ่งลึกลับ หรือคำสั่งสอนของพระสงฆ์ของชาวบ้านบางส่วนที่เห็นแก่ได้ การลักลอบตัดไม้สำคัญเช่นไม้ยูง ไม้แดง ไม้ประดู่เพื่อการค้าขาย เพราะพื้นที่ยังไม่มีรั้วที่แข็งแรง จึงเป็นอุปสรรคต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนดงบังไฟ

2) **ป่าดงใหญ่วังอ้อ** มีปัจจัยส่งเสริมที่ทำให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างจริงจังเกิดจากความต้องการเข้าเฝ้าสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ นอกจากนี้ก็ได้รับการสนับสนุนจากทางราชการและพระสงฆ์ในท้องถิ่นคือพระครูสุขุมวรโณภาสและพระเดชพระคุณพระพรหมวชิรญาณ และการดำเนินการเป็นไปอย่างต่อเนื่อง มีการตั้งฐานการเรียนรู้ และการแต่งตั้งกรรมการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันดูแลรักษา บริหารโดยคณะกรรมการที่คัดเลือกมาจากชาวบ้านซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน เป็นการเลือกกันเองของชุมชนปัจจัยที่เป็นอุปสรรคพบว่ายังมีความต้องการประโยชน์จากป่าและที่ดินรอบข้างอยู่ และอำนาจหน้าที่ของ คณะกรรมการยังใหม่ไม่กล้าในการตัดสินใจที่จะดำเนินการในการจัดการป่าไม้ เนื่องจากว่า ประชาชนยังมีประสบการณ์ที่น้อย

3) **ป่าดงฟ้าห่วน** เดิมเป็นป่าดงดิบมีความอุดมทางนิเวศมาก ต่อมาคนในชุมชนและต่างถิ่นที่เป็นญาติใกล้ชิด ได้ย้ายเข้าไปทำมาหากิน จึงทำให้เกิดเป็นชุมชนตามสายทางจนถึงเขตป่า การดูแลรักษาป่าเป็นไปตามระบบของธรรมชาติ คือป่าเป็นผู้ผลิต คนเป็นผู้บริโภค การนำมาใช้กินความจำเป็นก็เป็นการตักเตือนกันในกลุ่มยังไม่มีกฎ กติกาที่แน่นอน ต่อเมื่อกรมอุทยานแห่งชาติเข้าไปกำหนดเป็นเขตพื้นที่อุทยาน มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้มายู่งประจำ จึงทำให้มีการเข้มงวดในการดูแลรักษาป่า การรักษาพันธุ์ไม้ที่หายาก และการขยายพันธุ์ไม้ให้แก่องค์กรงานอื่นๆ เพื่อนำไปปลูกทดแทน จะเห็นได้ว่าหากจะให้แต่ชาวบ้านทำการดูแลรักษาแต่ลำพัง ป่าไม้อาจเสื่อมสูญไปมาก เพราะชาวบ้านเองยังมองไม่เห็นความสำคัญ กับยังไม่ประสพภัยที่เกิดจากการขาดป่า กรณีดงฟ้าห่วนการมีส่วนราชการเข้าไปดูแล จึงถือว่าเป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดความคงอยู่และการขยายพันธุ์แห่งป่าไม้ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคพบว่าอัตราค่าจ้างของเจ้าหน้าที่ที่ไม่เพียงพอต่อความต้องการ

สภาพเศรษฐกิจภายในชุมชน งบประมาณในการสนับสนุนอย่างเพียงพอ และภัยธรรมชาติที่ไม่สามารถ ควบคุมได้

8. อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาแนวคิดในการจัดการป่า แนวพุทธ กรณีป่าชุมชนทั้งสามแห่ง มีประเด็นที่สำคัญคือความหมดไปของป่าไม้ในชุมชนที่ขาดการดูแลร่วมกันของชุมชน การใช้ไม้เกินความจำเป็นหรือความต้องการในการใช้พื้นที่เพื่อการทำกิน เมื่อป่าหมดลง ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและกระทบต่อความเป็นอยู่ของชุมชน ป่าไม้ที่ยังพอเห็นความร่มเย็นก็มีแต่ที่วัด วัดจึงถือว่าเป็นศูนย์กลางในการอนุรักษ์ของชุมชน การมีส่วนร่วมระหว่างวัด ชุมชนและรัฐย่อมสะท้อนกันเองระหว่างพระสงฆ์ ชาวบ้านและข้าราชการ ที่จะนำไปสู่การจัดให้มีกิจกรรมร่วมกัน การปรับความสมดุลทางความคิด การเพิ่มองค์ความรู้ให้เท่าเทียมกันโดยพระสงฆ์เน้นกิจกรรมที่จิตสำนึก ความเชื่อ เชื่อมโยงกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องบาป บุญ คุณและโทษ เจ้าหน้าที่ของรัฐ (อุทยาน) เน้นการขยายพันธุ์ไม้ เพาะชำ นำไปปลูก ให้ความรู้เรื่องต้นไม้ ระบบนิเวศ ส่วนชุมชนเน้นเรื่องการมีส่วนร่วมการดูแล รักษา การปลูก การขยายพันธุ์ไม้ที่หายาก และชาวบ้านต้องให้ความร่วมมือรู้จักการแสวงหากและการใช้แต่พอเพียง ซึ่งสอดคล้องกับ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต : 2538) ที่ว่าระบบนิเวศนั้นย่อมมีความสัมพันธ์กันตามหลักการทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าปฏิจจสมุปบาท คือทุกสิ่งทุกอย่างอาศัยซึ่งกันและกันเกิด ไม่มีสิ่งใดอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยว เมื่อสิ่งนั้นมี สิ่งนี้ก็มี อีกอย่างหนึ่งเรียกว่า อิทัปปัจจยตา ดังภาษิตที่ว่า “น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า” การอนุรักษ์จึงต้องเป็นกระบวนการที่สอดคล้องสัมพันธ์กันทั้งระบบ

แนวคิดในการจัดการป่าจึงอยู่ที่ความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับชุมชน และมีได้อยู่ที่ว่า ชุมชนจะเพาะกล้าไม้ ขยายพันธุ์ไม้ ปลูกต้นไม้ รักษาต้นไม้ หากแต่อยู่ที่คนในชุมชน มีจิตสำนึก รู้และเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและสภาพแวดล้อม ความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติ การแก้ปัญหาความแห้งแล้งการคงอยู่แห่งพันธุ์พืช และการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ การเห็นคุณค่าเห็นโทษของป่าไม้มากเพียงใด คนกับป่าจึงไม่สามารถแยกออกจากกันจึงเป็นแนวคิดของชุมชนในการที่จะอนุรักษ์ป่า

รูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธ กรณีทั้งสามชุมชน มีจุดเด่นและรูปแบบที่แตกต่างกันคือป่าดงบังไฟ มีพระสงฆ์เป็นกำลังสำคัญ ส่วนป่าดงวังอ้อมมีพระสงฆ์และชุมชนเป็นพลังขับเคลื่อนและดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง และป่าดงฟ้าหวน มีหน่วยงานของรัฐคืออุทยานแห่งชาติเขานาคูแลเป็นแบบที่ดีของป่าชุมชน

ป่าชุมชนวังอ้อ เป็นป่าที่ชาวบ้านร่วมกันพัฒนาเป็นมิติใหม่ของการดูแลรักษา เกิดจากความต้องการของชาวบ้านที่อยากพัฒนา คำว่าพัฒนามีได้หมายความว่าปลูกหรือห้ามมิให้เข้าไปตัด หากแต่เป็นการทำในสิ่งที่มิที่เป็นอยู่โดยธรรมชาติภายในป่านั้น ให้เป็นแหล่งข้อมูล แหล่งการศึกษา เรียนรู้ทางธรรมชาติ โดยจัดเป็นฐานตามหลักมรรคมืองค์ 8 ประการ แต่ละฐานจะมีวิทยากร ประจำฐานที่คอยให้คำแนะนำให้ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง พัฒนาลำห้วยให้เป็นพื้นที่ พักผ่อนหย่อนใจ ให้รู้จักแหล่งต้นน้ำ การไหลของน้ำ การมีแก่ง การมีต้นไม้ใหญ่ สัตว์ป่าต่างๆ ทำให้คนรู้จักซื้อต้นไม้ ชนิดและ พันธุ์ของไม้ การจัดเป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นค่ายอบรมก่อให้เกิดชุมชนมี รายได้จากการค้าขายอาหารเครื่องดื่มหรือบริการอื่นๆ การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารป่าชุมชน การตั้งเวรยามผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันดูแลรักษาป่าการบริหารโดยคณะกรรมการที่คัดเลือกมาจาก ชาวบ้าน มีกฎกติกาว่าด้วยป่าชุมชนที่ถือปฏิบัติร่วมกัน

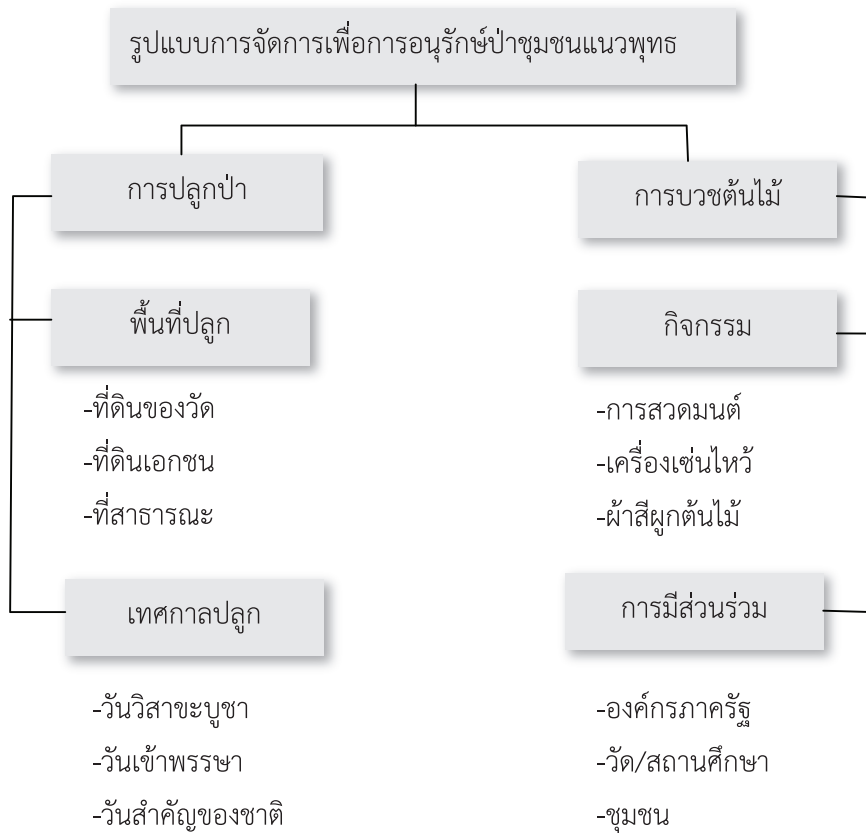
ป่าดงฟ้าหวน เป็นป่าที่หน่วยงานของรัฐได้เข้าไปดำเนินการ ถึงแม้จะมีฐานต่างๆ เพื่อการศึกษาเรียนรู้แต่ก็ไม่เกี่ยวเนื่องกับชุมชนมากนัก เพราะผู้ให้ข้อมูลคือเจ้าหน้าที่ของรัฐมิใช่ชาวบ้าน ซึ่งปฏิบัติตามหน้าที่ แต่ถ้าชาวบ้านเป็นผู้ให้ข้อมูลจะเกิดความซึมซับและการเข้าถึงความลึกซึ้งของ ธรรมชาติได้ดีกว่า และสามารถเชื่อมโยงไปยังครอบครัวได้อีก ใช้หลักการอนุรักษ์เป็นไปตาม ระเบียบของราชการ

ป่าดงบังไฟ เป็นป่าที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ดูแล พระสงฆ์มองว่าเขตป่าทั้งหมดทุกคนต้องช่วย กันดูแลรักษา โดยไม่ต้องบอกกล่าว และไม่มีการ กติกา แต่เพียงทำให้เห็นคือการไม่ตัด ไม่ทำลาย ไม่ห้าม ผลก็ไม่มีการทำลาย สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของชุมชนพบว่า “ป่าดงบังไฟ ตั้งมานาน มากกว่า 10 ปี ไม่เห็นมีใครมาลักลอบตัด แต่ก็ได้ยินข่าวในช่วงที่มีการระบาคการซื้อขายต้นยาง นอกนั้นไม่มี ชาวบ้านที่มาหาของป่า เอรารถกระบะมา อยากได้ไม้แห้งๆ ที่โคนหรือล้มมาขอ ก็ อนุญาตให้ไปส่วนมากเป็นไม้ขนาดเล็กนำไปใช้สอยทำฝืนหุงต้มในครัวเรือน” อย่างไรก็ตามเมื่อมอง ในภาพรวมของการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธ มีปัจจัยที่ส่งเสริมต่อการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน กล่าวคือ ความศรัทธาในการปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัยของพระสงฆ์ การมีความเชื่อเกี่ยวกับ วิญญาณที่คุ้มครอง การถือปฏิบัติตามประเพณีคือตอนปู่ตา การมีส่วนร่วมตามคติในการทำบุญ ของชาวบ้านเช่นการบวชป่า และการมีบทบาทของพระสงฆ์สายปกครองและสายการศึกษา ที่ส่ง ผลสำคัญต่อการอนุรักษ์และการพัฒนาคือ 1) การส่งเสริมจิตสำนึกของความเป็นชุมชน เป็นโลก ทัศน์ของชาวบ้านต่อการเข้าใจในปัญหาของท้องถิ่นเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่ง นับวันแต่จะหมดสิ้นไป จนส่งผลกระทบที่สะท้อนย้อนกลับมาสู่ชุมชน 2) การร่วมกันใช้ประโยชน์ จากป่าของชาวบ้าน อันเป็นระบบแห่งความสมดุลของระบบนิเวศน์ คือธรรมชาติเป็นผู้ผลิต ชาว

บ้านเป็นผู้บริโภค ภายใต้กรอบของชุมชนเป็นเกณฑ์ คือการเอาแต่พอดิตอยู่พอกิน เช่น พืชสมุนไพร เห็ด หน่อไม้ พืชสำหรับหุงต้ม เป็นต้น 3) การเป็นต้นแบบในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน เพื่อความดำรงอยู่ของสรรพสิ่งอันมีชีวิตที่อยู่อาศัยร่วมกัน เกิดการพึ่งพิงอาศัยซึ่งกันและกันอย่างสมดุล

ส่วนปัจจัยที่ส่งเสริมและอุปสรรค ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธในจังหวัดอุบลราชธานี กรณีป่าชุมชนทั้งสามแห่ง พบว่า การขาดผู้นำที่จะเป็นแกนกลางหรือเป็นหลักในการติดต่อประสานงาน ขาดงบประมาณในการดำเนินงาน ขาดแนวทางในการปฏิบัติ (กฎ กติกา ระเบียบ รูปแบบที่ดี) การไม่ได้รับความร่วมมือจากประชาชนขาดการมีส่วนร่วมรับผิดชอบ ขาดการศึกษา ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ขาดการฝึกอบรม สัมมนา ขาดจิตสำนึก ความเอาใจใส่ต่อชุมชนที่สำคัญคือความไม่สมดุลระหว่างอาชีพกับรายได้ของชาวบ้าน พระสงฆ์และชาวบ้านขาดการศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

สรุปได้ว่า ป่าชุมชนมีจุดศูนย์กลางอยู่ที่คน ซึ่งทำมาหาเลี้ยงชีพอยู่ภายใต้เงื่อนไขของสภาพแวดล้อม เป็นระบบการผลิตที่สอดคล้องกับระบบของนิเวศทางธรรมชาติสภาพความสมดุลของทรัพยากร ในขณะที่ป่าเศรษฐกิจเน้นที่การตัดถวงเอาผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้นกรอบแนวคิดของป่าชุมชนไม่ว่าจะเป็นการรักษา การฟื้นฟู การสร้างจิตสำนึกแก่ชุมชน การปลูกป่าการรักษาต้นไม้มิใช่เชื่อมโยงกับเป้าหมายในการเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้ที่ดิน และการเพิ่มผลผลิตให้กับราษฎรในท้องถิ่น ป่าชุมชน จึงเป็นแหล่งผลิตที่ต้นทุนต่ำของประชาชนระดับครัวเรือน เป็นยุทธวิธีหลักของการขับเคลื่อนตัวเข้าสู่ระบบการใช้ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพและความมั่นคงในการทำมาหากิน ส่วนการใช้ประโยชน์จากป่าควรเป็นไปเพื่อความอยู่รอดทั้งสองฝ่ายคือผู้ผลิตคือป่าไม้ และผู้บริโภคคือชุมชน ควรส่งเสริมให้พระสงฆ์ได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น จัดให้ความรู้แก่ชุมชนให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าที่แท้จริง ควรให้มีการร่วมกันอนุรักษ์เชิงบูรณาการแบบไตรภาคี คือชุมชน พระสงฆ์ และภาครัฐ สรุปเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์กันได้ดังนี้

9. ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง รูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธ ในจังหวัดอุบลราชธานี กรณีป่าดงบังไฟ ป่าดงใหญ่วังอ้อ และป่าดงฟ้าห่วน แต่ละแห่งจะมีพื้นที่ ลักษณะของพื้นที่ ชนิดของต้นไม้ ป่าไม้ รูปแบบหรือวิธีการและการดำเนินกิจกรรมที่แตกต่างกัน ทำให้มีข้อเสนอแนะ โดยแต่ละแห่งและสรุปในภาพรวมดังนี้

ข้อเสนอแนะสำหรับป่าดงบังไฟ

- 1) ควรมีการปักหลักเขตแดนหรือทำป้าย ทำเครื่องหมายให้ชัดเจน เพื่อให้รู้ว่าเป็นเขตป่าเขตหวงห้าม
- 2) มหาวิทยาลัยสงขลฯ ควรให้ความรู้แก่ผู้นำชาวบ้าน การจัดสัมมนาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าให้แก่ประชาชน เยาวชนอย่างต่อเนื่อง
- 3) การส่งเสริมกิจกรรมจิตอาสา การสร้างจิตสำนึก การมีส่วนร่วมของประชาชนทุกหมู่บ้าน
- 4) ควรจัดตั้งเป็นองค์กร เพื่อดูแลรักษาป่าชุมชนดงบังไฟ

ข้อเสนอแนะสำหรับป่าดงวังอ้อ

- 1) ควรมีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมให้แก่ชุมชน และประชาชนให้รับทราบข้อมูลอย่างทั่วถึง
- 2) ส่งเสริมให้มีพระสงฆ์ นักพัฒนาเพิ่มมากขึ้น
- 3) องค์การบริหารส่วนตำบลควรจัดสรรงบประมาณเพื่อการดำเนินกิจกรรมอย่างเพียงพอ

ข้อเสนอแนะสำหรับป่าดงฟ้าห่วน

- 1) ควรประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับป่าไม้ มากยิ่งขึ้น
- 2) การว่าจ้าง ควรให้โอกาสประชาชน จากทุกหมู่บ้านอย่างทั่วถึง
- 3) ควรส่งเสริมให้มีพระสงฆ์ นักพัฒนาเข้ามามีส่วนร่วม

ข้อเสนอแนะในภาพรวม

- 1) ชุมชนแต่ละแห่งควรมีการยกย่องการใช้กฎ กติกา ในการอนุรักษ์ป่าไม้ร่วมกันมีการกำหนดบทลงโทษอย่างจริงจังไว้อย่างชัดเจนของแต่ละชุมชน ให้เป็นชุมชนต้นแบบ
- 2) รัฐควรจัดสรรงบประมาณสนับสนุนชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้ตามความจำเป็นและเข้าไปส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง
- 3) ควรปลูกฝังสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ตั้งแต่เยาวชน
- 4) การร่วมกันปลูกต้นไม้เนื่องในวันสำคัญของชาติศาสนา และพระมหากษัตริย์ และในโอกาสต่างๆ ที่เหมาะสม
- 5) ผู้นำหมู่บ้าน ตั้งแต่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พระสงฆ์ บุคลากรและสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลต้องเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ชุมชน
- 6) ควรมีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมให้มากขึ้นและขยายไปสู่ชุมชนอื่นๆ
- 7) เน้นกิจกรรมการมีส่วนร่วมระหว่างพระสงฆ์ ชุมชน และหน่วยงานของรัฐ เพื่อให้มีความสำนึก ช่วยเหลือ ตรวจสอบร่วมกัน ในการรักษาป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง
- 8) ควรจัดกิจกรรมแบบประเพณีดั้งเดิมทำบุญตอนปุ่ตา พิธีบวชป่า การขอขมาบรรพบุรุษ ให้มีความต่อเนื่องทุกปีโดม่งรักษาประเพณีไว้ให้มากที่สุด
- 9) การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ควรให้มีความสมดุลในด้านกายภาพและด้านจิตใจของชุมชน

ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรศึกษาเชิงสำรวจป่าชุมชน ด้านพันธุ์พืชที่เป็นสมุนไพร ในจังหวัดอุบลราชธานี และจังหวัดอื่นๆ เพื่อขยายพันธุ์สมุนไพรในเชิงอนุรักษ์และการนำไปใช้ประโยชน์ทางการรักษาโรค

2) ควรมีการศึกษารูปแบบการดำเนินงานของคณะกรรมการป่าชุมชน ที่มีผลงานดีเด่นในระดับจังหวัดและระดับประเทศ เพื่อนำมาเปรียบเทียบ และพัฒนาป่าชุมชนให้ขยายมากยิ่งขึ้น

3) ควรศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนว่ามีบทบาทมากน้อยแค่ไหนอย่างไร เพื่อจะได้เป็นแนวทางในการพัฒนาพระสงฆ์ให้มีศักยภาพมากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

- กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช. **พรรณไม้ในสวนพฤกษศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. อุบลราชธานี : ศิริธรรมออฟเซ็ท, มปป.
- กัญญา ทักษานันท์. (2537). **พุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- เกษม จันทรแก้ว และ สามัคคี บุญยะวัฒน์. (2538). **เอกสารประกอบการสอนวิชาการจัดการทรัพยากรป่าไม้**. กรุงเทพมหานคร: คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ธงชัย จารุพัฒน์. (2541). **สถานการณ์ป่าไม้ของประเทศไทยในช่วงระยะเวลา 37 ปี**. กรุงเทพมหานคร: ส่วนวิเคราะห์ทรัพยากรป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้.
- ประสิทธิ์ คุณรัตน์. (2536). **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน**. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2546). **คนไทยกับป่า**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลด์คิมทอง.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2543). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์.
- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. (2534). **พระพุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). (2538). **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- ประเวศ วะสี และคณะ. (2534). **เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
- สำนักงานหอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). **สัตว์ป่าและพันธุ์พืช**. อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซ็ท.
- สุพิมล ศรศักดิ์. (2555). **84 ปีพระเทพกิตติมุนีกับ12ปีที่ตั้งบั้งไฟ**. อุบลราชธานี: อุบลกิจออฟเซ็ทการพิมพ์.